

חותם רומי מארץ-ישראל

מאת סטלה בן-דוד

מעטות הן העתיקות בארץ מהתקופה הרומית שאפשר לקבוע את תאריךן בדיוק. על כן אולי לא למותר לספץ בחותם בודד, שסגנונו מרשה להגדיר לא רק את מוצאו, אלא אף את תאריךו.

באוסף של מר ר. יונאס בירושלים) נמצא חותם (gem) עשוי אבן אובסידיאן שחורה, בצורת דיסקוס סגלגל, שקירותיו משופעים במקצת לשם קביעה—כתשבץ—כטבעת. הצד האחד הוא חלק ועל הצד השני חרות ציור, שטביעתו מובאת כאן (ר' לוח ד'. ציור 3). אל (אוסיריס?), חבוש כתר מצרי אתף (atef), עומד ופונה ימינה; ימינו מחזיקה מחבוט (flail), בשמאלו שרביט ארוך, שבקצהו העליון כדור (הכדור הנראה לפני ראשו של האל, נוצר על ידי פגם מקרי באבן); האל ניצב על גבי שלושת אריות העומדים בשורה, אחד ליד חברו; מלמטה, קו המסמן את הקרקע.

ברצותנו לעמוד על טיבו של החותם עלינו להיעזר על-ידי מטבעות המראים ציורים דומים. הכוונה למטבעות אשר נטבעו באשקלון, ובהם אל מצרי בלווית שלשה אריות. מטבעות אלה מצויים לראשונה בזמנו של אנטונינוס פיוס²; אנו רואים עליהם את האל חבוש קאלאתוס (kalathos), עומד על בסיס שלצדו נמצאים האריות. הקבלה קרובה יותר לחותם אפשר לראות במטבע של גיטא (ר' לוח ד ציור 4). שבו האל עומד על האריות, כדרך שהוא מתואר על החותם, ולראשו כתר אתף³; תאריךו של המטבע נשחק ואינו ניתן לקריאה, אולם ברור כי נטבע בזמנו של אביו של גיטא, ספטימיוס סיוורוס, בשנים 198—209 לסה"נ, בהן היה לגיטא התואר קיסר (Caesar)⁴, כי על כן הוא גלוי ראש ואינו עטור כליף דפנה.

במטבעותיו של מאקרינוס (217—218 לסה"נ) נראה שינוי בציור: יד ימינו של האל מורמה ואילו המחבוט בידו השמאלית⁵. טיפוס זה מצוי גם במטבעות מאוחרים יותר של אלגבלוס⁶ וסיוורוס אלכסנדר⁷.

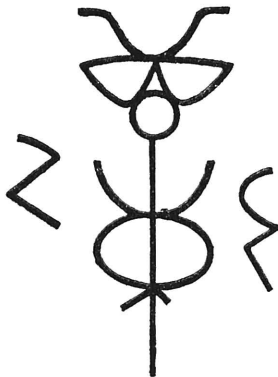
המוטיב של אל בצירוף חיות מופיע באמנות בצורות שונות: יש והאל עומד על גבי חיה, יש והוא מלווה שתי חיות הניצבות לפניו; אולם דמות עומדת על גבי שלושת אריות אינה מצויה, עד כמה שידיעתי מגעת, אלא במטבעות אשקלון בלבד. לפיכך אין להימנע מההשערה, כי קיים קשר ישר בין שניהם. לא ייתכן כי הטיפוס הנראה על גבי המטבעות הנו חיקוי של החותם, כי הרי במטבעות רואים שלבים אחרים של הטיפוס, ואילו ציור החותם דומה לשלב האמצעי שעל מטבעות גיטא. מסתבר איפוא, כי החותם הנו חיקוי של מטבעות וכי נעשה באשקלון עצמה או בסביבתה הקרובה. אבן האובסידיאן מוצאה מחוץ לארץ והובאה בלי ספק אל ארץ-ישראל כחומר גלמי. ואשר לתאריך החותם, יש לחשוב כי נעשה בראשיתה של המאה השלישית לסה"נ, ז"א בימיו של גיטא, או שנים מספר לאחר זמנו, כשמטבעותיו היו עדיין מצויים.

(1) תודתי נתונה בזה למר יונאס על שהרשני בטובו לפרסם את החותם.
 (2) ר' G. F. Hill, *BMC Palestine* 1914, p. 131, Nos. 202—205, Pl. XIV, 1 (rev).
 (3) ר' *ibidem*, p. 137, No. 234, Pl. XIV, 11 (rev).
 (4) בדרך כלל מניחים כי גיטא היה קיסר עד שנת 209. שבה קיבל את התואר אוגוסטוס; אך יש ומאחרים את המאורע הזה עד שנת 211.
 (5) ר' F. de Saulcy, *Numismatique de la Terre Sainte*, 1874, p. 205, No. 2.
 (6) ר' Hill, *op. cit.*, p. 138, No. 243, and Pl. XLI, 6.
 (7) ר' de Saulcy, *op. cit.*, p. 207, No. 4, Pl. X, 7.

התשליב החמירי בבית־שערים

(הערה)

במאמרו המעניין של ח. ז. הירשברג על קברי החמירים בבית שערים (ידיעות, יא, חוברת א'-ב' עמ' 25—34) הצליח המחבר לתת לנו פתרון קריאה של חתשליב החמירי המתקבל מאור על הדעת והוא: קול חמיר = נגיד חמיר, המתאים ומקביל, לדעת המחבר, בחלקן לכתובות היווניות בחדרים ב' וג' באותה מערת קברים: Ομηριτων Μενανη Mevanη "מנח(ם) זקן עדת החמירים" (= נגיד חמיר) (עמ' 32), אלא שהשם מנחם חסר בתשליב המחבר התחבט בשאלה זו והשאירה לבסוף בצ"ע (עמ' 33), הוא ראה משני צידי התשליב מימין ומשמאל, את האותיות נו"ן, — אם כי חש שהאות נו"ן, זו שמצד ימין, "היא משונה בצורתה" (עמ' 31); אך בכל זאת השאירה בקריאתו — ובזה הסתבכה השאלה עוד יותר, וכי למה נכפלה הנו"ן משני צידי התשליב? האומנם רק "לבל נשכחנה לקרוא אותה" (עמ' 33) — כפילות זו, אין לה אחות בתשליב.

ולו נראה שהשם מנחם נמצא במלואו בתוך אותיות התשליב, כי אות משונה זו, מצד ימין, אינה אלא האות מ"ם והיא דומה לאות השניה שמלמעלה, ורק צלעה הימנית, הישרה, נטשטשה ונעלמה, ויש להשלימה: ובאופן כזה, לפנינו הקבלה מדויקת ומלאה לכתובת היוונית.

אגב, אין זה דבר נדיר במערכות הקברים של בית־שערים. ראינו כתובות רבות שנטשטשו ונמחקו כליל, ושרדו מהן רק גטפי צבע כחול או אדום ללא אפשרות של קריאה כלל או כתובות, ששרדו מהן רק אותיות בודדות בלבד ואף הן קטועות איברים. ויש להוסיף שלא תמיד הצורה הפליאוגראפית הכעורה, הנראית כרשלונית או כסטיה מצורת הכתב הקלאסי באה באמת באשמתו של הכותב או המצייר הקדום. הסיתות הגס בקירות המערות, אבן הגיר הסופגת והרטובה היו לפעמים בעוכריהם של הכותבים ולכן לא יכלו לכתוב כתיבה תמה, יפה ומשוכללת.